
Gènere, cultura, procés d'individualització i esport

Núria Puig¹

Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya, Barcelona,
adscribit a la Universitat de Barcelona

Resumen: El artículo analiza la práctica deportiva desde la perspectiva del género. Es así como se perfilan dos culturas deportivas en interacción: la masculina y la femenina. Por otra parte, se asiste a un proceso de individualización del género según el cual también se observa la existencia cada vez más frecuente de concreciones específicas que se apartan de los estereotipos tradicionales asociados al género. Este doble proceso, además de tener sus raíces en fenómenos generales -no deportivos-, se entiende al analizar el papel del deporte en la construcción social de la masculinidad y la femineidad.

Abstract: *Sporting behaviour is analyzed from a gender point of view. Two sport cultures, one masculine and other feminine, interact. At the same time, there is a process of gender individualization that moves away from the traditional stereotypes linked with gender. This double process has its roots out of sports, but its meaning can be grasped better analyzing how sports are social constructions of masculinity and feminity.*

Presentació

Aquest article té els objectius següents: 1) informar breument sobre l'estat de la qüestió en relació als estudis sobre gènere i esport. Posa un èmfasi especial en el que s'ha produït a l'Estat espanyol. 2) descriure les relacions de gènere en l'esport. I 3) suggerir un marc teòric que permeti entendre les esmentades relacions. Sempre que ha estat possible, he utilitzat informació sobre la situació espanyola. Quan no n'hi havia he recorregut a estudis efectuats a altres països, tot cridant l'atenció sobre la

1. Vull agrair a Eulàlia Lledó, a Montse Martin i a Klaus Heinemann els comentaris fets a la primera versió de l'article que m'ajudaren a clarificar moltes de les idees exposades. I a Francesc Pedra, el suport informàtic per a la realització de la figura 1.

importància de fer estudis en el nostre entorn i de veure les especificitats que ens són pròpies

En el primer apartat tracto l'estat de la qüestió. A continuació, es fa la proposta de marc teòric. Els tres apartats següents la desenvolupen empíricament. A les conclusions, per últim, es plantegen els interrogants a què caldria respondre i es deixa ben clar que el conjunt de l'article és sobretot una proposta per encetar el debat sobre un tema (gènere i esport) en què la creació d'una tradició científica pròpia -que no parteixi de propostes sorgides d'altres entorns culturals- és tot just als inicis.

Estat de la qüestió: el mateix debat que a d'altres àmbits de la sociologia.

Les discussions que es produeixen en el món de la Sociologia de l'esport respecte a la qüestió del gènere no són diferents de les que es donen en altres àmbits de la sociologia; l'esport no és un món a part sinó que és un component de la cultura d'una societat i, consegüentment, hi trobem reproduïdes les relacions de gènere que estructuraven cada societat.

Els primers estudis se centraven en les relacions de la dona amb l'esport i són molt antics. En trobem testimonis als primers exemplars de la *International Review for the Sociology of Sport* que existeix des de fa trenta-dos anys. Des d'aleshores, el nombre de publicacions i recerques sobre el tema és enorme arreu del món; a qualsevol base de dades que es consulti, s'hi trobaran moltes referències². Els estudis sobre la masculinitat i l'esport, en canvi, són molt més recents. En la dècada dels vuitanta, Messner (1985) als Estats Units i Klein (1990) a Alemanya ja s'havien iniciat en aquest camp. Però és sobretot durant els noranta que l'interès pel tema prolifera i no són encara prou coneguts tots els resultats que hagi pogut generar.

Espanya segueix un procés similar. L'any 76 un grup de dones vinculades al món de l'esport presentaren una comunicació sobre la dona i l'esport en les primeres Jornades catalanes de la dona (Grup de dones vinculades a l'esport, 1977). Es parlava més de la problemàtica social que llavors es vivia que de problemes sociològics però, en la mesura del que conec, fou l'inici d'una reflexió sociològica que encara ara es du a terme. L'any 1992, en el segon congrés de l'Asociación Española de Investigación Social aplicada al

2. Val a dir que moltes d'aquestes bases de dades estan força centrades en la literatura angloamericana. Tot i que no hi ha dubte respecte del seu valor, una bona revisió bibliogràfica ha de tenir present aquest fet i buscar, potser més dificultosament, materials importants que existeixen a altres països, com ara Alemanya, Itàlia, França, Japó, Països Escandinaus ... i també Espanya.

Deporte (AEISAD) Ana Buñuel va fer una recopilació sistemàtica de la literatura que fins aquell moment s'havia produït a Espanya i que ja era considerable (Buñuel, 1994). Des de llavors, a banda d'estudis i publicacions, s'han continuat fent congressos, seminaris, exposicions, etc. sobre el tema. És important destacar el Grup d'Estudi Dona i Esport (GEDE) que, animat per Mila García, fa treballs teòrics i d'incidència pràctica a l'Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya (INEFC) de Barcelonam, i el Seminario "Mujer y Deporte" de l'INEF de Madrid, dirigit per Benilde Vázquez i Ana Buñuel.

No es pot dir el mateix sobre els estudis de masculinitat i esport. Només conec una publicació sobre el tema: la de Carmen Diez Mintegui (1996) sobre el futbol i relacions de gènere al País Basc. Sé, en canvi, de persones interessades que han iniciat una reflexió i que, tard o d'hora, la donaran a conèixer. De fet, se sap que molts dels estudis en sociologia tenen els orígens en problemes socials. I, en aquest sentit, només quan la masculinitat tradicional ha estat interrogada al nostre país, comencen a formular-se preguntes de caire sociològic i s'inicien recerques que ajuden a esbrinar el problema. Aquestes preguntes, no se les fan només els homes -com abans havia passat en els estudis sobre feminitat i esport- sinó els homes i les dones. La qüestió és important; els estudis sobre gènere i esport interessen sobretot les dones. Tot just comencen a sentir-se veus d'homes -especialment joves- que reivindiquen el seu espai en aquest àmbit de reflexió i recerca.

La perspectiva teòrica

Es diu que l'esport és cultura. Però, què és cultura? Per dir-ho de forma senzilla podem entendre que la cultura és la manera com un poble es comporta, i els valors i creences que ha anat acumulant al llarg de la seva història. El tipus de relacions familiars, la gastronomia i els hàbits a l'entorn del menjar (els horaris, el sentit dels àpats en comú, els rituals de preparació...), les formes de sociabilitat, etc. són, doncs, cultura. També es diu que hi ha subcultures quan determinats col·lectius difereixen dels patrons dominants en les seves formes de comportament i de pensament. El que no s'ha dit tant, però, és que hi ha una subcultura masculina i una femenina, produïdes essencialment perquè homes i dones han tingut històricament papers socials molt diferenciats. Sovint es parla de cultura tot referint-se a qüestions lligades al món dels homes i s'oblida el que prové de la tradició femenina. Per a Cristina Brullet: "la gran majoria de dones, com a grup social específic, ha

acumulat històricament una tradició cultural pròpia vinculada especialment als espais, al temps i a les activitats laborals dedicats a l'atenció i cura dels altres" (Brullet, 1996:278). Per a l'autora, aquesta consideració és una visió positiva del llegat històric femení i això la du a parlar de "l'existència, a tota societat i a tota cultura, d'un llegat cultural masculí i d'un llegat cultural femení que, coexistent i articulant-se en el marc d'una societat compartida de tipus patriarcal, han possibilitat la història humana" (Brullet: 1996, 279).

Entendre una societat com la coexistència articulada d'una cultura femenina i d'una masculina em sembla la primera clau teòrica per interpretar la manera com els homes, primer, i les dones, posteriorment, han fet seu el món de l'esport a Espanya.

La segona perspectiva teòrica és la que ens ajudarà a comprendre els perfils cada cop més heterogenis de dones esportistes i d'homes esportistes. Malgrat la pauta dominant d'una cultura esportiva femenina i d'una masculina, hi ha col·lectius que cada cop s'aparten més dels estereotips tradicionals associats al gènere. Les persones afirmen i/o construeixen la seva identitat a través de l'esport, i aquestes pautes dominants han deixat de ser l'única referència que, conscientment o inconscient, tenen en compte.

Fèlix Ortega sosté que en el procés d'individualització característic de les societats avançades contemporànies -i del qual l'esport no és exempt (Bette, 1995; Puig&Heinemann, 1995)- "el gènere s'ha desplaçat a l'àmbit de la individualitat" (Ortega, 1996:310). Ja no és només una referència social que se'ns imposa o que adoptem, sinó que el "treballem" segons la imatge que volem donar, segons les pautes amb les quals ens sentim més còmodes. La individualització s'acompanya d'una influència més minsa de les institucions i, en conseqüència, de graus de tolerància més elevats que possibiliten aquest "fer-se" com un o una vol.

En haver passat, en gran mesura, a l'esfera de la individualitat, el gènere també esdevé una categoria tremendament dinàmica que es transforma contínuament. Hom el modela segons "el tipus de reciprocitat que manté amb els altres"³ (Ortega, 1996:310), els quals no són estereotips abstractes sinó persones. Es donen multiplicitat de situacions i, llavors, en la configuració del gènere ja no intervé només la referència al model dominant, sinó que les xarxes de relacions pròpies dels àmbits específics en què cada persona viu -un club esportiu, un grup d'amigues amb qui va a la piscina pública, un esport determinat, etc., pel que fa referència al cas de

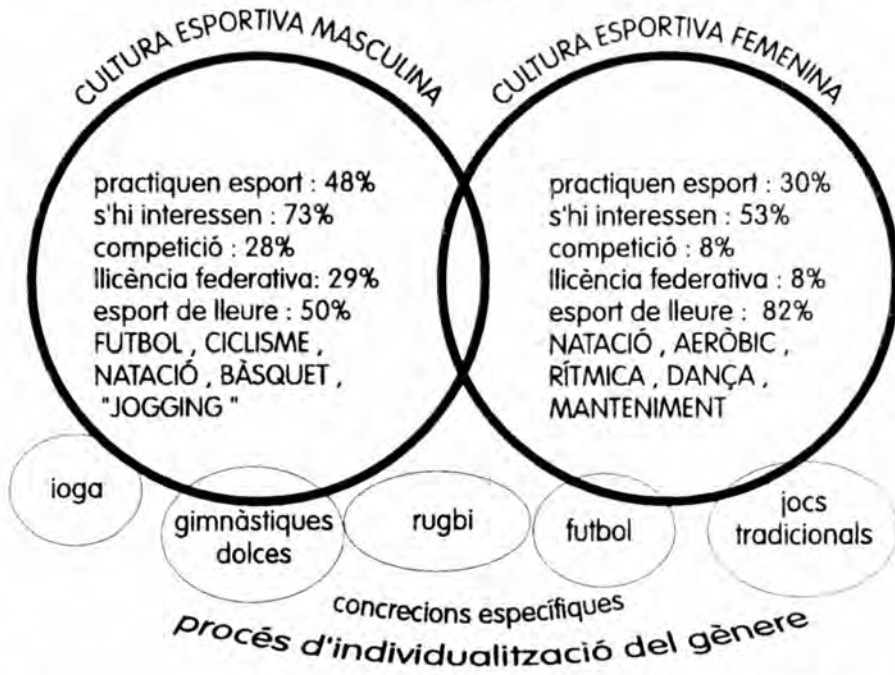
3. La cursiva és meua.

l'esport- també són referències que hi actuen de forma cada cop més rellevant.

Així doncs, cal tenir en compte aquesta individualització del gènere en la societat contemporània -que es construeix a cavall d'una interacció entre el propi entorn relacional i els estereotips culturals masculí i femení dominants- per entendre l'heterogeneïtat de situacions que cada cop, amb més freqüència, trobem en la pràctica esportiva tant d'homes com de dones.

A la figura 1 represento gràficament l'esquema teòric que proposo en el qual, dins el context de les dues cultures esportives dominants -la masculina i la femenina-, s'aprecien situacions molt variades. En alguns casos (rugbi femení, per posar un exemple), fins i tot pot semblar que les esportistes reproduïxen patrons de comportament contraris a l'estereotip dominant. En analitzar la construcció social de la masculinitat i la feminitat a través de l'esport veurem, però, que la qüestió és molt més complexa.

LA PRÀCTICA ESPORTIVA DES DE LA PERSPECTIVA DEL GÈNERE

En els apartats següents analitzo aquestes situacions amb les dades empíriques existents.

Dues cultures esportives

Les dades obtingudes en la darrera enquesta sobre actituds de la població espanyola davant l'esport, efectuada l'any 1995 sota la direcció de Manuel Garcia Ferrando -i de la qual el mateix autor fa un resum en aquest monogràfic sobre sociologia de l'esport de la Revista catalana de sociologia- manifesten la importància explicativa de la variable gènere.

A mida que les espanyoles han anat accedint a l'esport, lluny de reproduir comportaments masculins, han anat modelant-lo segons altres paràmetres de tal manera que, en l'enquesta de 1995, podem parlar, citant el mateix Garcia Ferrando, de "dues formes d'entendre i practicar esport que no segueixen camins convergents" (Garcia Ferrando, 1997). En general, la majoria de diferències poden explicar-se tenint en compte el rerefons del procés de socialització.

Practiquen un esport, o més d'un, un 48% dels homes i un 30% de les dones. S'ha explicat repetidament que el món de l'esport és un món d'homes, atès que els valors d'aquesta pràctica reproduïxen bàsicament els de la socialització masculina: competir, ésser el millor, assolir l'èxit, la força, la potència, etc. La imatge va canviant però, hi ha moltes dones -sobretot grans i de classes socials baixes- que no es representen el seu cos en "situació esportiva". El tipus de vestit, el cabell despentinat (sense laca!), els cops a les ungles llargues, el nu als vestidors, etc. són obstacles per fer seva una pràctica que contradiu tots els seus hàbits i representacions corporals. Hi ha també la qüestió del *temps lliure residual* de què disposen, segons l'han anomenat M. Angeles Durán i altres autors i autores. No sempre, quan es calcula el temps lliure disponible de moltes dones -especialment si són mestresses de casa-, es té en compte aquesta residualitat del temps lliure. Potser tenen una hora després de dinar, un cop han endreçat la cuina, o al matí si no ha passat res d'imprevist... Ara bé, són elles les que absorbeixen tots els imprevistos de la família que, si hi pensem, són molts (dentistes, malalties, obsequis per a aniversaris, sants, Nadal, visites, etc.). Això dificulta qualsevol previsió d'aquest temps i no és d'estranyar que l'ocupin mirant la televisió, fent ganxet, xerrant per telèfon..., activitats totes elles que no demanen cap preparació ni previsió especials⁴.

4. Mila Garcia i Ofèlia Gusi del GEDE han concebut i desenvolupat amb èxit programes d'activitat física per a les mestresses de casa. El principi fonamental ha estat compaginar el seu model de vida amb el tipus d'oferta feta, tenint en compte la flexibilitat i adaptació dels horaris, les activitats més pròximes a les seves necessitats corporals (mals d'esquena, cintures encarcarades, cames adolorides...) i les seves

Pel que fa a l'interès per l'esport, el dels homes és un 20% superior al de les dones (73% amb relació a 53%). La imatge dels homes davant la televisió encisats per una retransmissió de futbol, bàsquet o automobilisme, i la de les dones no fent-hi cas o reivindicant una altra televisió per veure el que els agrada no ens és desconeguda. Això canvia, però, quan la retransmissió consisteix en patinatge artístic o gimnàstica rítmica, esports que demanen més expressivitat, s'acompanyen de música i són, en aparença, menys competitius.

Perquè si ens fixem en la competició, és en l'opinió que se'n té, i si se'n fa o no quan es practica un esport, on hi ha una de les diferències més significatives entre homes i dones. Un 28% dels homes que practiquen esport participa en competicions, mentre que el percentatge de dones és d'un 8%. En canvi, la relació s'inverteix quan es tracta de fer esport sense competir: un 50% dels homes davant d'un 82% de les dones. La dada es reforça pel fet de tenir una llicència federativa o no (29% dels homes i 8% de les dones) i la pertinença a un club esportiu (26% i 17% respectivament). Els tres indicadors són els més apropiats que existeixen per descriure el model esportiu tradicional; és a dir, aquell practicat per homes, principalment joves i de classes benestants, orientat a l'assoliment de la performance, centrat en activitats que demanen força i energia, nucli de recreació d'amistats i fonamentat en una estructura de club on el treball voluntari n'és una part molt important (Heinemann, 1986; Puig&Heinemann 1991).

En l'estereotip dominant de la feminitat no es contempla "ésser la millor" com un dels valors propis de les dones. Més aviat han de saber quedar bé éssent discretes i no tractant de destacar-hi, donar suport a qui més ho necessita, ésser elegants i tenir gràcia i simpatia. A més, la seva prioritat ha de ser l'atenció a la llar i als afers privats de la família que ocupen molt de temps als vespres, horaris durant els quals també es reuneixen la majoria de juntes i grups de treball dels clubs. Així doncs, tant el significat de la competició com l'estructura del temps que s'hi relaciona, resulten poc atractius per a moltes dones del país que, en accedir al món de l'esport, es decideixen per activitats que són més pròximes als esquemes de la seva socialització i contribueixen així a donar-hi un caràcter cada cop més obert (Heinemann, 1986; Puig&Heinemann, 1991).

En la taula 1 es pot veure la llista dels deu esports més practicats pels homes i per les dones respectivament. Més de la meitat dels homes que fan esport practiquen futbol, ja sigui en

inseguretats a l'hora d'atorgar-se un temps per a elles i "robar-lo" a la família.

camp gran (32%) o futbol sala (24%). Cal dir que el fútbol sala té un caràcter més recreatiu que el practicat en camp gran, es tracta d'una activitat de sociabilitat masculina amb la qual les espanyoles tenen poc a veure. Prefereixen la natació -que s'ha d'entendre com una pràctica de manteniment o recreativa segons les èpoques de l'any- l'aeròbic, la gimnàstica rítmica, la dansa i la gimnàstica de manteniment. Activitats totes elles que, com he dit, reproduïxen millor patrons tradicionals de l'estereotip femení.

Taula 1

Esports més practicats segons gènere a Espanya en % respecte del total de practicants⁵

Homes	%	Dones	%
1. Futbol	56	Natació	42
2. Ciclisme	30	Aeròbic, Rítmica, dansa	27
3. Natació	28	Gimnàsticamanteniment	25
4. Bàsquet	14	Ciclisme	22
5. "Jogging"	13	"Jogging"	13
6. Tennis	13	Tennis	11
7. Atletisme	11	Bàsquet	10
8. Excursions	10	Voleibol	7
9. Pilota (frontó)	9	Atletisme	9
10. Pesca	8	Esqui	5

Font: Elaboració pròpia a partir de Garcia Ferrando, 1997.

Aquesta diferenciació del món esportiu masculí i femení torna a veure's en els motius per practicar esport que queden reflectits en la taula 2. "Fer exercici" és igualment important per als homes i per a les dones. En els altres casos, les prioritats varien i "mantenir la línia" és un motiu que expressa un 23% de les dones respecte de només un 9% dels homes.

5. La suma dels percentatges és superior a 100 perquè la pregunta del qüestionari permetia donar més d'una resposta.

Taula 2

Motius per practicar esport a Espanya (en % respecte del total de practicants)

Homes	%	Dones	%
1. fer exercici	51	fer exercici	53
2. diversió	50	salut	37
3. li agrada	44	diversió	35
4. mitjà de relació	26	li agrada	27
5. salut	19	mantenir la línia	23

Font: Elaboració pròpia a partir de Garcia Ferrando, 1997

Altres indicadors (freqüència de pràctica, instal·lacions on es practica, pràctica d'esports d'aventura...) arrodoneixen aquests mons masculins i femenins que semblen coexistir en el sistema esportiu espanyol actual.

En alguns casos, s'ha comentat que la qüestió era preocupant, atès que en lloc d'igualar-nos i de compartir els mateixos gustos, ens en distanciem. El comentari entra de ple en el debat vigent del pensament feminista sobre el dret a la igualtat i el dret a la diferència. I és, precisament, des d'aquesta perspectiva que suggereixo alguna proposta interpretativa respecte de les dues cultures esportives (la femenina i la masculina) de què parlo.

L'any 1975, la pràctica esportiva de les dones a Espanya era d'un 10%, xifra que ha augmentat a un 30% el 1995. Gràcies a les reivindicacions dels moviments feministes, les actuacions de les institucions, l'accés de les dones al món del treball, el reconeixement legal de la igualtat entre els dos sexes, etc., el món de l'esport ha deixat d'ésser un reducte de masculinitat i ha permès l'accés de les dones. Veig aquí una mostra més dels avenços envers el dret a la igualtat.

Ara bé, ni la masculinitat ni la feminitat hegemòniques es transformen d'un dia per l'altre i, en conseqüència, l'accés de les dones al sistema esportiu s'ha fet principalment reproduint els esquemes i valors del seu procés de socialització. La seva arribada a l'esport ha estat un factor més per incrementar el caràcter obert del sistema esportiu. Si agafem la idea de Cristina Brullet, segons la qual cal revaloritzar el llegat històric femení, podem dir que les dones han dut al món de l'esport valors que l'han fet menys restrictiu, més accessible a tothom. No solament les dones, sinó també els homes més distants de l'estereotip masculí dominant (amb discapacitats, grans, amb sensibilitats més "femenines", etc.) s'hi han vist afavorits. I així, de la interacció de dues cultures, s'ha

generat un sistema esportiu divers que dona cabuda a sectors cada cop més amplis de la població. Francisco Lagardera (1996) reflexiona sobre els efectes de l'arribada de la sensibilitat femenina a l'esport i es demana si aquest nou món d'activitats físiques encara pot ser anomenat esport.

Encara n'hi ha més. Gràcies al fet que cada u i cada una poden recrear-se de la manera que els és més plaent, es produeix una harmonia en la diversitat. Estudis efectuats per Klaus Heinemann sobre els clubs esportius a Alemanya mostren que una bona forma d'integració dels col·lectius d'immigrats és que constitueixin els seus propis clubs. Quelcom similar és observat per Antonio Moreno pel que fa a una gran quantitat de petits clubs de futbol, amb seu social en un bar, que existeixen en tota l'aglomeració metropolitana de Barcelona (Puig&Moreno&López, 1996). Contràriament del que diuen els discursos ideològics, dels quals l'esport està tan impregnat, intentar aplegar persones de cultures diferents no afavoreix la sociabilitat dels petits grups; un sector desplaça l'altre i, finalment, el club se l'apropia un de sol o cap, atès que tothom ha deixat d'anar-hi. És, però, quan hom se sent entre la seva gent que pot iniciar la presa de contacte amb l'altri mitjançant la participació en competicions o altre mena de trobades esportives.

En la descripció de la cultura esportiva masculina i la femenina he agafat els trets més diferenciadors. També és cert, però, que la mateixa enquesta de l'any 95 conté indicacions de fenòmens en què la variable gènere no és diferenciadora, sinó que homes i dones tenen comportaments i actituds similars. La preocupació per la salut, l'atenció al cos, la pràctica d'esports en què el nombre d'uns iguala el de les altres, la preferència per activitats de caire més recreatiu..., també són indicis que els estereotips associats al gènere estan canviant, tant en l'esport com en altres àmbits de la societat. I, entrem més en detall, hi ha cada cop més dones que, per exemple, abracen amb passió l'esport d'alt nivell i homes que rebutgen aquesta forma tan dura de relació amb el propi cos i -també amb passió- es dediquen al ioga, les gimnàstiques suaus, la contemplació, etc. (Buñuel, 1992).

Com he dit, per entendre aquests processos de diversificació és necessari canviar de registre teòric i partir de la proposta de Félix Ortega; és a dir, de la individualització del gènere en les societats avançades contemporànies. En els apartats que segueixen analitzo, en primer lloc, la manera com l'esport ha contribuït a la construcció social de la masculinitat i la feminitat per veure, tot seguit, les variacions i diversificacions que s'estan produint en els darrers temps.

Esport i construcció social de la masculinitat

L'any 1976 David i Brannon (cf. Klein, 1990:179) van estudiar les directrius més freqüents que rebien els nens americans durant la seva socialització. Poden agrupar-se en quatre categories:

1. "No sissy stuff", o el rebuig de qualsevol actitud que pugui tenir connotacions femenines.
2. "The big wheel", tenir èxit, estatus i aparentar-ho.
3. "The sturdy oak", mostrar autoconfiança, seguretat i satisfacció.
4. "Give'em hell" o una certa aura d'agressivitat i violència.

Michael Klein (1990) observa com aquestes categories -que reproduïen de forma molt estereotipada la masculinitat hegemònica- poden treballar-se de forma privilegiada en l'esport. Per aquest motiu, Hans Bonde (1996) l'anomena "laboratori de masculinitat" i en fa una anàlisi molt més afinada per al cas de Dinamarca a principis del segle XX.

Segons l'autor, representen -almenys en part- el pensament parsonià, l'esport esdevingué un lloc especialment important per a la construcció de la masculinitat quan, amb motiu de la revolució industrial, l'esfera familiar i l'educació de les criatures quedà sota la tutela de les dones. Els homes sortien de casa per anar a treballar. La divisió de funcions s'accentuà. És conegut que l'ideal burgès de mestressa de casa es construeix també durant aquest període. La socialització dels homes s'havia de basar en valors dels quals les mares no eren una referència a imitar: individualisme, independència, esperit de lluita, valentia i disciplina. Llavors, "els homes (...) de forma més o menys conscient, creen espais on poder descobrir i construir la seva masculinitat" (Bonde, 1996:87). L'esport n'era un i practicant-ne podien crear un cos, unes habilitats motrius i un caràcter que reflectís la competitivitat en la societat moderna.

Per a Bonde, l'impacte de la industrialització tingué una importància enorme en la modelització del cos masculí. La referència ideal del cos aristocràtic i dels esports (vela, rem, hípica i ciclisme) relativament estesos a la Dinamarca d'aquell moment es transformaren radicalment. L'autor fa una anàlisi d'aquesta transformació analitzant la premsa escrita, articles i imatges gràfiques durant el període del canvi de segle. Les categories d'anàlisi emprades per observar-la són les següents: 1) percepció del temps, 2) percepció de l'espai, 3) el criteri de valoració (estètica, hores/minuts/segons, metres...), 4) el concepte de rècord, 5) resultats, 6) mitjans tecnològics emprats i altres ajudes, 7) ideals

físics i corporals, 8) valors que es considera que un home ha de tenir i 9) relacions de les anteriors segons edat, gènere i classe.

"La velocitat esdevingué una norma central per al moviment masculí en la cultura esportiva del 1900" (Bonde, 1996:21). Bonde parla de l'home ràpid en contraposició a la manera elegant com fins aquell moment s'havia recomanat que els esports fossin practicats. La introducció d'una mesura de temps, però també el rècord absolut, fou una novetat i volia associar-se a l'ideal de progrés que s'estenia com a categoria ètica en l'entorn social⁶. La velocitat esdevingué progressivament categoria hegemònica. Tanmateix, això no es produí sense polèmiques, atès que "el 1900 no tothom estava mentalment preparat per al culte a la velocitat en l'esport" (Bonde, 1996:72). A cada país on s'analitza la qüestió trobem testimonis d'aquestes resistències a noves activitats i usos del cos. En el cas espanyol, a la cita reproduïda per Francisco Lagardera (1992:25), el debat també reflecteix les tensions socials del moment:

"Corremos ciegamente a extranjerizarnos. No, no hay término de comparación. Primero el caballo, después el velocípedo. Primero la tradición española, castiza, auténtica y poética llena de gloriosas tradiciones, de amorosas leyendas y de gratisimos recuerdos; después la importación extranjera sosa e insípida en la que todo es cuestión de rutina, de equilibrio".

A l'home ràpid, cal afeïgir-hi l'home tecnològic. La importància de la tecnologia en la industrialització tingué efectes en l'esport i els joves burgesos inventaven tota mena d'estrís que ajudessin a millorar el rendiment esportiu. Es tractava que, amb un mínim de força, s'adquirís la màxima eficàcia gràcies al suport tecnològic. L'home burgès s'havia de distingir de les classes populars pel domini de la tecnologia. En un fragment d'article reproduït per Bonde (1996:82) es llegeix: "el refinament de l'home burgès en contrast amb la força bruta del proletariat es veu clarament en el golf. Encara que en els cops llargs calgui una certa força, hi ha molt de temps entre una tirada i l'altra, i en les curtes és més important la precisió que la força".

L'home també havia d'anar amb l'esquena ben dreta: "el burgès tens simbolitzava autocontrol i fermesa de caràcter" (Bonde, 1996:79). No podia viure en el present, sinó que havia de mirar endavant per anticipar-se als esdeveniments. Aquesta qüestió

7. La introducció del rècord com a gran tret distintiu de l'esport contemporani ha estat acuradament analitzada per Allen Guttmann, 1977. S'ha de tenir en compte, per exemple, que a la Grècia antiga no hi havia cap interès per la mesura o la superació de les marques assolides. Per a més explicacions al respecte, a més de Guttmann, vegeu Richard Mandell, 1987.

plantejà certs problemes en la pràctica d'alguns esports (patinatge, ciclisme, hípica...) perquè, tot i que la norma tradicional era anar amb el cos ben dret, contradeia els principis d'aerodinamisme necessaris per a l'assoliment de la velocitat màxima. Hi hagué moltes polèmiques, en alguns casos es generaren noves formes de practicar-los, però, finalment, els joves burgesos, que seguien mantenint les seves esquenes tenses a la vida quotidiana, adoptaren el lema següent per a les seves activitats esportives: "ajup l'esquena i vés ràpid ben lluny" (Bonde, 1996:79).

Entre les classes populars l'ideal corporal masculí era un altre. La cultura corporal pròpia dels homes treballadors se centrava en l'ideal de la força i no pas en la velocitat. Els primers esports a l'entorn dels quals es crearen clubs foren la boxa, la lluita i l'halterofília. Suar, la demostració de la força bruta, el valor i la violència n'eren els valors exaltats. Els esports col·lectius -especialment el futbol- també arrelaren entre els homes de les classes populars, tot i que els primers clubs existents a Dinamarca foren creats pels homes de la burgesia. Els obrers veieren en aquests esports un espai per "desenvolupar la solidaritat col·lectiva que fou l'element més important en la seva lluita per l'alliberament social i polític" (Bonde, 1996:81). En ambdós casos, l'estereotip de masculinitat s'associa als valors (força i solidaritat) que, més enllà de l'esport, estaven més pròxims en la vida quotidiana dels treballadors i que acabaren per ésser els fonaments d'una cultura pròpia.

Per acabar, i sempre segons Bonde, la fascinació de l'esport com a lloc de contrucció de la masculinitat és que, a més d'ésser un laboratori privilegiat per treballar les qualitats exigides socialment als homes durant la industrialització, donava cabuda -als vestidors, en els desplaçaments, als vespres durant les concentracions, etc.- al desenvolupament dels "tabús i fantasies masculines" (Bonde, 1996:89). Sens dubte, trobem en aquest fet una explicació molt consistent sobre les resistències dels homes d'acceptar les dones en l'esport. Qualsevol argument era bo -i en veurem de tota mena- per garantir l'exclusivitat en un món que, com pocs d'altres, permetia alhora la construcció de la masculinitat socialment dominant i la recreació d'un món masculí on era possible fer aparents "els àmbits ocults de la masculinitat" (Klein, 1990); entre homes, amb la garantia que les febleses i desviacions de la norma oficial no sortirien d'aquella estricta privacitat i, per tant, no afectarien la seva imatge pública.

L'esport continua essent un lloc privilegiat de construcció de la masculinitat. Carmen Diez Minteguí (1996), ho estudia en els petits clubs bascos de futbol, dels quals es nodreixen els grans clubs (el

planter) per anar renovant els seus equips. Encara que darrerament s'hagi constituït algun equip femení, la separació estricta de sexes i els rituals que regeixen en el procés de preparació i selecció mostren l'eficàcia de l'entorn esportiu perquè aquests nens esdevinguin homes segons les expectatives i pautes que els envolten.

Tanmateix, aquesta masculinitat hegemònica -en l'esport i fora d'ell- cada cop esdevé objecte de més crítiques. L'evolució del sistema esportiu contemporani -del qual les dones no en són exemptes-, l'hedonisme ascendent, el canvi de valors de la societat postindustrial lligat a noves exigències d'una societat cada cop més terciaritzada, etc. han generat altres patrons de relació amb el cos que posen en evidència el caràcter patològic de certes expressions d'esport practicats principalment -quan no única- per homes. L'article de Michael Messner (1990) sobre "When bodies are weapons: masculinity and violence in sport", referit als Estats Units, el d'Arja Laitinen i Aarto Tiihonen sobre "Narratives of men's experiences in sport", situat a Finlàndia, són alguns dels exemples escrits en què es troben testimonis del que representa la masculinitat estereotipada duta a l'extrem: lesions de per vida, brutalitat en el tracte quotidià, homes que ja no saben què o qui són... Hi ha una reacció social generalitzada contra aquests extrems.

Com en d'altres esferes de la vida quotidiana, s'assisteix a una redefinició de la masculinitat en l'esport. Les incerteses són grans. Rebutjat el masclisme esportiu, quina -o quines- és la nova masculinitat esportiva?

Michael Klein reivindica fer visibles "els costats ocults de la masculinitat". Allò que a principis de segle era tabú, i els homes no podien mostrar, ha de posar-se en valor. Les emocions, les febleses, les inseguredats... han de ser descobertes, fetes aparents i no negades. Pel que fa a l'esport, centra la seva idea en el concepte d'autoexploració del cos. Consisteix en el fet que els homes retrobin el seu cos, oblidat en la pràctica esportiva tradicional. En aquesta, l'objectiu és el rendiment i el cos és l'eina per assolir-lo. Es tracta, ara, de fer del cos el centre de l'activitat per conèixer-lo en els seus punts forts i en els febles; aquests darrers no s'han de considerar com una cosa que fa nosa, sinó que cal prendre'n consciència i transformar-los perquè esdevinguin experiències positives individuals. Ja no es tracta de respondre a exigències externes, sinó a aquelles que provenen de la persona i, en tot cas, del seu entorn més pròxim.

Un exemple summament atractiu és el relat escrit en forma autobiogràfica per Aarto Tiihonen (1994). El títol de l'article, per si sol, ja és prou significatiu: "Asthma - the construction of the

masculin body". Fins a l'arribada dels atacs d'asma, l'autor finès fou un nen que gaudí del reconeixement del seu entorn gràcies als seus èxits en atletisme. L'asma fou una ruptura no només de la carrera esportiva, sinó de la vida en general, atès que influí en el seu posicionament davant el món. Ja no n'era el centre, ja no estava entre els exitosos, sinó que s'havia de quedar al marge perquè ja no podia respondre a les demandes d'entrenadors, de companys i del mateix esport. Entrà en una fase de profunda desorientació, inseguretat, insatisfacció que exigí un llarg procés de retrobament. Durant aquest període, la vida el portà a estar molt més en contacte amb el món femení a través de les seves germanes i de la mare. Amb elles podia fer activitats més avinents al seu estat físic i, segons el seu testimoni, tingué experiències desconegudes per a molts nois de la seva edat. Poc a poc, va construint un món propi en el qual una part molt important és l'autoexploració del cos per aprendre a preveure i a controlar els atacs d'asma: saber en quines situacions hi ha més possibilitats que es produeixin, què fer quan apareixen, quines activitats corporals són més avinents per al seu benestar, etc. L'article s'acaba amb el fragment següent:

"Actualment veig que l'asma ha estat una riquesa per a mi; i no la vull esborrar del meu món d'experiències. Quina forma de corporalitat tindria ara si hagués estat un jove atleta amb salut, disciplinat i autosatisfet?" (Tiihonen, 1994:59).

En aquests testimonis sobre la recerca d'una masculinitat esportiva que no sigui masclista, hi trobem la individualització del gènere de què parla Fèlix Ortega. Tot i que hi hagi una cultura esportiva masculina de referència, el procés d'individualització que caracteritza la societat contemporània, possibilita un espai perquè cada home, amb una biografia i un entorn particulars, adopti un comportament esportiu que li doni una identitat i que el faci sentir-se bé en la seva relació amb els altres. I atesa la disminució -que no desaparició- del control social que observem en entorns cada cop més amplis, pot viure confortablement el seu esport malgrat entrar en flagrant contradicció amb el que la norma dominant consideri com a esport d'homes. Aquesta separació entre la vivència personal de l'esport que hom practica i el que des de fora es pugui dir al respecte també és cada cop més comuna en l'esport femení. Me n'ocupo a continuació.

Feminitat i esport: la conquesta d'un nou espai tot mantenint un comportament propi

En els orígens, l'esport modern no era un món de dones, ni els homes hi toleraven la seva presència. Llavors, a diferència de la d'aquests, la història de l'esport femení s'inicia amb les reivindicacions de les dones destinades a poder accedir-hi. I, encara avui, quan la seva presència numèrica és molt gran, són objecte de tracte desigual, d'accions discriminatòries, sobretot en l'esport vinculat a clubs i federacions.

La posició de rebuig al fet que les dones s'incorporessin a l'esport, s'acompanyava d'un discurs patriarcal que dictava què podien fer o no les dones en aquest camp. Com en d'altres àmbits de la vida, el metge, el pare (i la mare) i el capellà eren els que transmetien aquestes normes. I és a partir d'aquestes normes que les dones de la burgesia s'iniciaren en els esports.

Jennifer Hargreaves (1993), per a l'era victoriana anglesa, Mila García (1992), per a tota la història de l'esport femení a Espanya, i Nerea Cortés (1996), per a l'època franquista, mostren admirablement com l'accés a l'esport per a cada període només fou possible si es respectaven els paradigmes dominants de feminitat. El control social i la penalització contra els quals s'apartaven eren molt grans.

A l'Anglaterra victoriana el culte a la família "actua com a línia de força en els inicis del desenvolupament de l'esport" (Hargreaves, 1993:71). Les dones tenien una funció molt concreta dins la família: "ateses les seves característiques innates físiques i emocionals, es considerava que havien de romandre a casa i ésser bones esposes i mares i, partint del mateix argument, es creia que estaven poc dotades per exercir funcions en l'esfera productiva (...) la maternitat es considerava la funció més elevada de les dones, essencial per al progrés saludable de la nació" (Hargreaves, 1993:72). En aquest marc hi havia una prescripció molt concreta de quins esports eren aptes o no, les finalitats eren sobretot terapèutiques i educatives i, tot plegat, rodejat de l'extrem puritanisme que caracteritzava la societat anglesa d'aquell moment.

La situació espanyola per a la mateixa època no fou gaire diferent fora dels matisos propis de cada entorn. L'etapa de la II República, en canvi, aportà variacions significatives en la concepció de la feminitat i els efectes foren ben palesos en l'esport. Tanmateix, Mila García, deixa ben clar que els avenços es combinaven amb retòriques convencionals que potser tenien la funció de legitimar els canvis que es proposaven. El fragment següent és significatiu al respecte: "(el deporte ha de servir para) hacer de ellas (las mujeres)

personas moral y físicamente libres sin miedo a las responsabilidades, preparadas para hacer respetar sus derechos, en todos los campos, sin perder la gracia que siempre han tenido para fascinar"⁷ (García, 1992:48). L'esport femení fou objecte d'una tolerència molt més gran i, de forma progressiva, les dones s'iniciaren en tennis, natació, excursionisme, atletisme i, fins i tot, futbol! L'esport, per a nens i nenes, arribà a les escoles que s'havien iniciat en els processos de renovació pedagògica. En el mateix període s'inicià amb més força la difusió d'aquesta pràctica entre la classe treballadora; a Catalunya sabem que assolí nivells importants i és probable que tingués efectes positius entre les dones que hi pertanyien (Pujadas&Santacana, 1995). És probable, també, que el pensament llibertari, innovador pel que fa a la reflexió sobre el cos i les pràctiques físiques, facilités l'accés de les dones en aquest àmbit; ho podem veure a través dels treballs exploratoris efectuats per Angels Llonch (1996) i Jordi Planas (1997).

No cal ni dir que el franquisme representà una aturada radical de totes aquestes iniciatives. En un context en què les dones depenien del pare o del marit per a les qüestions legals, en què el divorci, l'avortament, el control de la natalitat... foren prohibits i perseguits, l'escola mixta suprimida, certes professions i la universitat desaconsellades, etc., la situació en l'esport havia de canviar necessàriament. Es tornà al paradigma de feminitat basat en l'exaltació de la maternitat aquest cop, a més, destinat a reproduir -tan biològicament com ideològica- l'espècie, la raça (Cortés, 1996: 49). El fragment recollit per Nerea Cortés respecte del que havien de ser les dones és prou revelador: "se las educó para su papel de ama de casa, concocedora de los secretos de la cocina, el lavado y el planchado, buena administradora del salario del marido y cuidadora de los hijos, alejada de la cultura, sin interés por conocer y sin necesidad de aprender más de lo estrictamente necesario para ser esposa y madre" (Cortés, 1996:50).

L'esport femení s'encomanà a la Sección Femenina, degudament tutelada per l'Església Catòlica i la classe mèdica. Les dones havien de practicar esports que no estiguessin en contradicció amb la seva feminitat; és a dir, havien d'afavorir la delicadesa, la gracilitat, l'harmonia, l'elegància, la flexibilitat, l'agilitat i la bellesa. A més de la gimnàstica, eren vivament aconsellats el tennis, la natació i el voleibol. En canvi, el futbol, el rem, la lluita, la boxa i el ciclisme eren prohibits. En documents de l'època, molt sovint escrits per metges, trobem testimonis destinats a legitimar aquestes

8. La cursiva és meva.

imposicions. En citem dos com a exemple:

"... doncs, tot i que aparentment la dona sembli realitzar-los amb capacitat suficient, constitueix una sobrecàrrega que interfereix en el cicle de la seva vida sexual, creant una situació "d'angoixa reproductiva" i la depressió de les funcions sexuals, juntament amb un estat d'estrès psíquic, altament perjudicial" (Grup de dones vinculades a l'esport, 1977:421).

"El cos masculí té qualitats físiques millors, més massa muscular i sobretot una capacitat de decisió més gran, una voluntat més ferma, que és potser el que fins ara ha donat a l'home la superioritat en la vida de relació" (Grup de dones vinculades a l'esport, 1977:421).

Tot i això, la situació no fou igual durant tot el franquisme i Mila Garcia observa com a partir dels anys seixanta, amb l'obertura política i econòmica del règim franquista, s'iniciaren un seguit de canvis en la societat espanyola que ens acostaren a les formes de comportament europees. El nombre de dones que practicaven esport començà a augmentar i els esports que li eren permesos també s'amplià. Tot i així, el canvi més important en els comportaments esportius femenins s'inicià amb l'etapa de la transició i anys posteriors.

A partir de la transició, les dones van anar incorporant-se en l'esport de manera progressiva i, en el moment actual, en el sistema esportiu trobem interrelacionades una cultura esportiva masculina i una femenina que l'han diversificat fent possible que cada u i cada una trobin una o diverses activitats que responguin als desitjos individuals. Les dones no han copiat els patrons de comportament masculins sinó que, genèricament, hi han aportat els que es deriven de la seva pròpia cultura i socialització.

Això no obstant, com per al cas dels homes, en el marc d'aquesta referència general es donen fenòmens de trencament amb l'estereotip tradicional molt especialment quan es tracta de dones que practiquen esport de competició, vinculat a clubs i federacions, centrat en la victòria i en l'assoliment de la performance. Es donen situacions molt variades que remetent -com en l'apartat anterior- al procés d'individualització del gènere. L'esport de competició té uns requeriments que s'aparten del que es considera femení: competir contra els altres, control emocional que permeti donar el màxim rendiment, aprofitar al màxim les incerteses del reglament -arribar al límit de la infracció- per treure'n profit en favor propi o de l'equip, projecte individualitzat construït a llarg termini destinat a assolir l'èxit (la preparació és llarga i, de vegades, dolorosa)... S'havia escrit que les dones implicades en aquest esport patien un conflicte de rols entre les exigències de la pràctica i els valors interioritzats en el

procés de socialització. Ja fa molt de temps que això s'ha desdit i totes les investigacions demostren que aquestes dones se senten perfectament còmodes en aquesta pràctica i no pateixen cap conflicte intern en fer-la, encara que es tracti d'esports anomenats "masculins" (Allison, 1991; García Ferrando, 1982; Campos, 1995; Martín&Puig, 1996; Puig, 1996). Masculí o femení són construccions socials i, per tant, sotmeses a transformacions permanents; les dones han accedit en aquest esport adaptant-se als seus requeriments, la qual cosa no impedeix que, alhora hi projectin valors i comportaments propis de la cultura heretada.

És molt interessant veure com la pràctica d'aquests esports esdevé l'eix central a l'entorn del qual giren les seves vides. El repte que representen, l'èxit i les derrotes, les amistats, el reconeixement obtingut, els esforços fets per superar els mals moments, els desplaçaments i les concentracions... configuren un món a través del qual han configurat la seva identitat i autoestima.

Montse Martín ha recollit testimonis molt il·lustratius referits a la manera com aquestes dones viuen l'esport que practiquen i el que representa per a elles (Martín&Puig, 1996).

Una d'elles expressa d'aquesta manera el gaudiment que li produeix l'esport:

"Pero sí, realmente me gusta mi deporte y lo necesito para vivir, porque necesito de la dosis de adrenalina de cada día y fundir la energía que tengo entrenando y competir y vivir este mundo" (Ibid, p.6).

Una altra expressa així els seus sentiments i els de les companyes d'equip:

"Suposo que les jugadores, almenys les que jo conec, que juguen a futbol sala és perquè és la seva passió, l'esport que facis en aquesta edat per amor a l'art, el fas perquè vols" (Ibid, p.7).

Quant a la prioritat que l'esport adquireix davant altres qüestions de la vida, una jugadora de rugbi diu:

"El rugby es prioritario ante todos los trabajos que me pueden salir. Si yo para irme a un Campeonato del Mundo me dicen que no me dan permiso dejo el trabajo y cuando vuelva del Campeonato pues ya encontraré otro trabajo. Mi prioridad ahora, mientras lo pueda hacer, es el rugby, porque me gusta y porque me siento muy bien haciéndolo" (Ibid, p.7).

L'adhesió a l'esport de competició es fa de manera incondicional, malgrat el rebuig extern que es dona en molts casos. Com més lluny de la imatge de l'estereotip tradicional de feminitat es troben aquestes dones, més gran és aquest rebuig. Ara bé, l'interessant és que el control social o la penalització que se'n deriva han perdut força davant la possibilitat de modelar-se com a persona més enllà

dels estereotips dominants associats al gènere. Com en el cas dels homes, en el marc d'una cultura esportiva femenina de referència, es configuren models diferenciats en què les formes de comportament són generades pels grups i les individualitats que en formen part.

En aquest procés d'individualització del gènere en el curs del qual les dones es distancien de l'estereotip hegemònic, també s'observen les reaccions provocades pel fet d'entrar en un món que tradicionalment no els havia estat assignat. Una gran diferència entre elles i els seus companys, també practicants d'esport de competició, és una autoexigència més elevada malgrat que són objecte de moltes més discriminacions i entrebancs. En una recerca que vaig fer comparant nois i noies joves implicats en l'esport de competició, resultava que -en comparació amb els nois- les noies consideraven que elles eren el principal problema per assolir els seus objectius (Puig, 1996). Ells, en canvi, molt més afavorits per les institucions, eren comparativament més crítics respecte a les actuacions d'aquestes. Com ja he comentat en l'inici del paràgraf, el resultat no és nou. Observacions similars s'han fet respecte del món del treball i en l'actitud que solen tenir les dones en la relació amb l'esfera pública. Tenen la creença que s'han de guanyar les coses mentre que als homes, els vénen donades.

També ha de quedar clar que el sistema esportiu com a institució, i no com a escenari de pràctiques esportives, continua éssent un món d'homes⁹; un món, en què probablement més que en altres esferes, les actituds masclistes hi són molt presents i en què, en conseqüència, tot allò que s'aparti de la masculinitat i la feminitat hegemòniques és sancionat. Kari Fasting (1997) parla d'homofòbia que defineix com "les actituds negatives contra homosexuals o actituds que s'hi puguin assemblar". Per això, tot i que no es pot negar una ampliació dels marges de tolerància, el distanciament de l'estereotip socialment assignat no sempre es viu sense conflicte. Es donen respostes de diferent mena. Depenent de cada dona -en funció de la biografia personal i les situacions socials concretes que visqui-, les actituds de rebuig es poden viure adoptant actituds verbals i comportamentals que exagerin la

9. No és ara el moment per estendre'ns sobre aquesta qüestió. En cas de voler tenir una visió de la presència femenina en les institucions esportives suggereixo les referències següents: sobre la participació de les dones espanyoles als Jocs Olímpics i la seva situació en l'esport d'alt nivell, vegi's Garcia Ferrando, 1996b; quant als càrrecs dirigits en clubs, federacions i institucions de formació, vegi's Vázquez&Alvarez, 1990 i Martín, 1995; i sobre la situació en el mercat de treball de l'esport, Martínez del Castillo, 1991 i 1992.

feminitat (Patricia del Rey, 1977), fent propi el rebuig per no ser objecte de sospita (Martin 1997), amb estrès (Fasting, 1997) o amb despreocupació (Martin, 1997). El que em sembla interessant, però, és que si en els inicis de l'esport femení l'única opció possible que tenien les dones per accedir en aquesta pràctica era assumir estrictament el paradigma dominant de feminitat, ara, tot i que el control i la penalització socials continuen existint, no poden impedir comportaments que se'n distancien. Cal, doncs, que, com en el cas dels homes, els estudis contemplin la diferenciació que es produeix entre el que les dones senten i fan respecte a l'esport que practiquen i el que l'altra gent pugui opinar respecte del que fan o són. Cal abordar la qüestió considerant que es tracta de dues esferes que no estan comunicades, que s'interrelacionen -sovint conflictivament-, però que, alhora, tenen una autonomia i una dinàmica pròpies.

Conclusions: a manera d'interrogants

Un article és sempre una etapa d'una reflexió que mai s'acaba. L'exercici de posar en ordre els coneixements que l'han fet possible condueix immediatament a plantejar nous interrogants que s'han de deixar per més endavant, altrament no el podríem donar mai per acabat. Per aquest motiu, vull finalitzar aquest article sobre gènere i esport parlant dels interrogants que no he sabut contestar i que desitjo que també puguin ser objecte de debat i suggeriments de recerques futures.

La primera qüestió que se'm planteja és si les dues cultures -la femenina i la masculina- que avui es donen en el panorama de pràctiques esportives són transitòries; és a dir, si, de forma progressiva, la individualització del gènere s'imposarà fins al punt que el gènere com a variable explicativa desapareixerà. Des del punt de vista teòric, això és el que Cristina Brullet anomena "teoria de l'abolició dels gèneres" que traduït a la vida real consistiria en l'assoliment d'una utopia igualitària (Brullet, 1996:304). En qualsevol cas, sembla adient iniciar un procés de revisió epistemològica i entendre que els homes i les dones construeixen la seva identitat com a persones amb el rerefons d'una cultura femenina i una masculina. Els estudis han de tenir en compte aquesta interacció.

En segon lloc, si en la construcció social del gènere el pes dels models hegemònics disminueix davant els de la xarxes relacionals de les persones, s'obren interrogants sobre els mecanismes mitjançant els quals es produeix el procés de socialització. De quina manera i per què l'entorn més pròxim pren protagonisme en la

socialització de la persona per sobre dels patrons culturals dominants? Quines característiques biogràfiques expliquen la capacitat més o menys gran per construir-se com a persona més enllà de les imposicions socials associades al gènere? Quins canvis introdueixen dones i homes quan s'inicien en activitats esportives que tradicionalment no han estat associades al seu gènere?, de quina manera aquests canvis poden influir en les percepcions socials estereotipades associades a una especialitat esportiva, fent-la més accessible per a tothom?

Per últim, em demano si el model teòric d'anàlisi que proposo només serveix per analitzar la relacions de gènere i esport en un context cultural llatí, com és el nostre. Em crida l'atenció no haver trobat documentació que insinués una aproximació similar en l'àrea anglosaxona quan aquí, en canvi, tot just començant a consultar literatura sociològica, o simplement parlant amb altres persones, ha quedat clar que hi ha preocupació sobre el tema; tant en l'àmbit restringit de la sociologia de l'esport com en els estudis sobre el gènere.

Les relacions de gènere es construeixen en un context social concret i és innegable que el món llatí té elements diferenciadors importants respecte de l'anglosaxó. Per què els estudis sobre gènere i esport en aquest s'adopten sistemàticament com a perspectiva teòrica la necessitat que les dones conquereixin el poder masculí en el món de l'esport -així com a la resta de la societat-, i no s'emfasitza en la diferència introduïda en aquest món per les dones com a conseqüència del seu llegat cultural i les seves pràctiques? Per què, en canvi, a Espanya i a Itàlia -on el potencial de recerca és molt inferior- ja fa temps que ens fem preguntes en aquesta direcció i ens neguitegem perquè encara no hem sabut elaborar una teoria consistent que reveli les particularitats de la socialització i la construcció social del gènere en l'esport en els països llatins? No hi ha dubte que encara ens queda un llarg camí per recórrer.

Bibliografia

- ALLISON, Maria, 1991: "Role conflict and the female athlete: preoccupations with little grounding". A *Journal of applied Sport Psychology*, 3, (1), pàg.49-60.
- BETTE, H.D., 1995: "Deporte e individualización". A *Actas del Congreso Científico Olímpico 1992. Sociología del deporte*, Málaga, Junta de Andalucía, Unisport, pàg.327-336.
- BONDE, Hans, 1996: "Masculine movements. Sport and Masculinity in Denmark at the Turn of the Century". A *Scandinavian Journal*

- of History, 21, pàg.63-89.
- BRULLET, Cristina, 1996: "Roles e identidades de género: una construcción social". A García de León; Ma. Antonia; García de Cortázar, Marisa; Ortega, Félix, 1996: Sociología de las mujeres españolas, Madrid, Editorial complutense, pàg.273-308.
- BUNUEL, Ana, 1992: La construcción social del cuerpo: prácticas gimnásticas y nuevos modelos culturales, Madrid, Editorial de la Universidad Complutense.
- BUNUEL, Ana, 1994: "Mujer y actividad físico-recreativa: una aproximación a los estudios sociales en España". A BARBERO, José Ignacio, 1994: Ciencias sociales y deporte, Pamplona, Asociación Española de Investigación Social aplicada al Deporte, pàg.97-102.
- CAMPOS, José, 1995: Determinantes sociales de los procesos de detección de talentos en el deporte. El caso del atletismo español. Barcelona, Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya, tesi doctoral no publicada.
- CORTES, Nerea, 1996: "Mensajes generadores de discriminación sexual en torno a la actividad físico-recreativo-deportiva de las mujeres durante el franquismo". A Sanchez Martin, Ricardo, 1996: Los retos de las ciencias sociales aplicadas al deporte, Pamplona, Asociación Española de Investigación Social aplicada al Deporte, pàg. 55-62.
- DEL REY, Patricia, 1977: "In suport of apologetics for women in sport". A Christina, R.; Landers, R., ed. 1977: Psychology of motor behaviour and sport, Champaign, Il., Human Kinetics Publishers.
- DIEZ MINTEGUI, Carmen, 1996: "Deporte y construcción de las relaciones de género". A Gazeta de Antropología, (12), pàg.93-100.
- FASTING, Kari, 1997: Homophobia and sport. The experiences of female top level athletes. Comunicació presentada al congrés "Sport Science in a changing World" de l'"European College of Sport Sciences", Copenhagen, agost.
- GARCIA, Mila, 1992: "Las mujeres y el deporte: del 'corsé' al 'chandal'". A Sistema, (110/111), pàg.37-53.
- GARCIA FERRANDO, Manuel, 1982: Feminidad, deporte y conflicto de roles. El caso de las atletas españolas de élite. Comunicació presentada al Xè. Congrés Mundial de Sociologia, Mèxic.
- GARCIA FERRANDO, Manuel, 1996a: Los españoles y el deporte, 1980-1995. Un estudio sociológico sobre comportamientos, actitudes y valores. Informe de l'enquesta presentat al Consejo Superior de Deportes, no publicat.

- GARCÍA FERRANDO, Manuel, 1996b: Los deportistas olímpicos españoles: un perfil sociológico. (Análisis sociológico de los participantes en los Juegos Olímpicos celebrados en el período 1980-1992). Madrid, Ministerio de Educación y Cultura, Consejo Superior de Deportes.
- GARCÍA FERRANDO, 1997: "Les pràctiques esportives de la població espanyola, 1976-1996", en aquest mateix número de la Revista Catalana de sociologia.
- GRUP DE DONES VINCULADES A L'ESPORT, 1977: "La dona i l'esport a Espanya". A Jornades catalanes de la dona, Barcelona, Documentación y publicaciones generales, S.A., pàg.413-421.
- GUTTMANN, Allen, 1977: From ritual to record, New York, Columbia University Press.
- HARGREAVES, Jennifer, 1993: "The Victorian cult of the Family and the early Years of Female Sport". A DUNNING, E.; MAGUIRE, J.; PEARTON, R.E., ed. 1993: The Sports Process. A Comparative and Developmental Approach, Champaign Il., Human Kinetics Publishers, pàg. 71-84.
- HEINEMANN, K., 1986: The future of sports: Challenge for the Science of Sport. A: International Review for the Sociology of Sport ,vol. 21 (4), 278-285.
- KLEIN, Michael, 1990: "The macho world of sport - a forgotten realm?. Some introductory remarks". A International Review for the Sociology of Sport, vol. 25, (3), pàg. 175-184.
- MESSNER, Michael, 1990: "When bodies are weapons: masculinity and violence in sport". A International Review for the Sociology of Sport, vol. 25, (3), pàg. 203-229.
- LAGARDERA, Francisco, 1992: "De la aristócrata gimnástica al deporte de masas: un siglo de deporte en España". A: Sistema, (110-111), pàg. 9-36.
- LAGARDERA, Francisco, 1996: "El sistema esportiu: dinàmica i tendències". A Actes del II Congrés Català de Sociologia, Barcelona, Societat Catalana de Sociologia, vol.II, pàg.1121-1138.
- LAITINEN, Arja; Arto TIIHONEN, 1990: "Narratives of men's experiences in sport". A International Review for the Sociology of Sport, vol. 25, (3), pàg. 221-234.
- LONCH, Angels, 1996: "Las emociones deportivas en un contexto socio-histórico". A SANCHEZ MARTIN, Ricardo, ed. 1996: La actividad física y el deporte en un contexto democrático (1976-1996), Pamplona, Asociación Española de Investigación Social aplicada al Deporte, pàg.65-72.
- MANDELL, Richard, 1987: Historia cultural del deporte, Barcelona,

- Bellaterra.
- MARTIN, Montse, 1995: Spanish professional women in sport, Comunicació presentada en el congrés "Il dire, il fare, l'essere delle donne di sport", Roma, Comune di Roma, Unione Italiana dello Sport per Tutti.
- MARTIN, Montse, 1997: Les esportistes d'alt nivell que practiquen esports anomenats masculins a Catalunya, Barcelona, Secretaria General de l'Esport, projecte de recerca no publicat.
- MARTIN, Montse; PUIG, Núria, 1996: Woman and Top Level Sport in Spain, ponencia presentada al Ist. European Congress on Women, Sport and Health, Estocolm, Agost.
- MARTÍNEZ DEL CASTILLO, J. (dir); PUIG, N.; FRAILE, A.& BOIXEDA, A., 1991: La estructura ocupacional del deporte en España. Encuesta realizada sobre los sectores de entrenamiento, docencia, animación y dirección. Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia, Consejo Superior de Deportes.
- MARTÍNEZ DEL CASTILLO, J. (dir); NAVARRO, C.; FRAILE, A.; PUIG, N.; Jimenez, J.; MARTÍNEZ, J.& DE MIGUEL, C., 1992: Deporte, sociedad y empleo. Proyección del mercado deportivo laboral en la España de los noventa. En los sectores de entrenamiento, docencia, animación y dirección. Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia, Consejo Superior de Deportes.
- MESSNER; Michael, 1985: Power at play, sports and the problem of masculinity, Boston, Beacon Press.
- ORTEGA, Félix, 1996: "La esquivia igualdad: el género y sus representaciones sociales". A GARCÍA DE LEÓN; Ma. Antonia; GARCÍA DE CORTÁZAR, Marisa; ORTEGA, Félix, 1996: Sociología de les mujeres españolas, Madrid, Editorial complutense, pàg.309-324.
- PLANAS, Jordi, 1997: La cultura corporal en el moviment anarquista i llibertari a la Catalunya de la primera meitat del segle XX. Projecte de tesi doctoral, INEF-Catalunya, Barcelona.
- PUIG, Núria, 1996: Joves i Esport, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Secretaria General de l'Esport.
- PUIG, Núria; HEINEMANN, Klaus, 1991: El deporte en la perspectiva del año 2000. A Papers, (38), 123-141.
- PUIG, Núria; HEINEMANN, Klaus, 1995: "Instituciones públicas i desenvolupament de l'esport a Catalunya (1975-1994). Proposta d'un marc teòric interpretatiu". A Acàcia, (4), Publicacions de la Universitat de Barcelona, pàg.123-143.
- PUIG, Núria; MORENO, Antonio; LOPEZ, Carles, 1996: "Propuesta de marco teórico interpretativo sobre el asociacionismo deportivo en España". A Motricidad, vol.II, pàg.75-92.
- PUJADAS, Xavier; SANTACANA, Carles, 1995: Història il·lustrada de

l'Esport a Catalunya, vol.2 (1931-1975), Barcelona, Columna, Diputació de Barcelona.

TIHONEN, Arto, 1994: Asthma - the Construcion of the Masculine Body. A International Review for the Sociology of Sport ,vol. 21 (4), pàg. 52-61.

VAZQUEZ, Benilde; ALVAREZ, Gustavo, ed. 1990: Guía para una Educación Física no sexista, Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia.